

UCHWAŁA

26 października 2023 r.

Sąd Najwyższy w Izbie Cywilnej w składzie:

SSN Tomasz Szanciło

(przewodniczący)

SSN Jacek Widło (sprawozdawca)

SSN Dariusz Pawłyszcz

na posiedzeniu niejawnym 26 października 2023 r. w Warszawie

w sprawie z wniosku K. G.

z udziałem E. F., A. K., J. B., I. K. i B. G.

o dział spadku po A. G. i zniesienie współwłasności,

na skutek przedstawienia przez Sąd Okręgowy w Opolu

postanowieniem z 14 marca 2023 r., II Cz 43/23,

zagadnienia prawnego:

„czy regulacja przepisu art. 681 k.p.c. dotyczy tylko spadkobierców zmarłych przed wszczęciem postępowania o dział spadku, czy też również spadkobierców, którzy zmarli w toku postępowania o dział spadku?”

podjął uchwałę:

Stwierdzenie nabycia spadku na podstawie art. 681 k.p.c. może dotyczyć także spadkobierców, którzy zmarli po wszczęciu postępowania o dział spadku.

(r.g.)

UZASADNIENIE

1. Postanowieniem z 14 marca 2023 r. Sąd Okręgowy w Opolu przedstawił Sądowi Najwyższemu następujące zagadnienie prawne: czy regulacja przepisu art. 681 k.p.c. dotyczy tylko spadkobierców zmarłych przed wszczęciem postępowania o dział spadku, czy również spadkobierców, którzy zmarli w toku postępowania o dział spadku?

Zagadnienie prawne powstało na tle następującego stanu faktycznego.

Postanowieniem z 28 września 2022 r., wydanym w sprawie z wniosku K. G. z udziałem E. F., A. K., J. B., I. K., B. G. o dział spadku po A. G. i zniesienie współwłasności, Sąd Rejonowy oddalił wniosek J. B. o podjęcie zawieszonego postępowania.

W uzasadnieniu swojego rozstrzygnięcia Sąd Rejonowy wskazał, że wniosek nie zasługiwał na uwzględnienie. W toku postępowania o zniesienie współwłasności zmarł jeden z wnioskodawców. Sąd stwierdził, że dla podjęcia zawieszonego postępowania w przypadku śmierci strony nie jest w każdym wypadku niezbędne przedłożenie postanowienia o stwierdzeniu nabycia spadku po stronie, która zmarła bądź notarialnego poświadczenia dziedziczenia, a wystarczające jest uprawdopodobnienie następstwa prawnego. Jednak, w jego ocenie, podjęcie zawieszonego postępowania jest możliwe jeżeli zgromadzony materiał dowodowy w sprawie pozwala na przyjęcie w sposób dostatecznie pewny, iż wskazane osoby są następcami prawnymi zmarłej strony. Sąd Rejonowy zauważył, że nie jest władny do podjęcia rozstrzygnięcia co do tego, kto jest spadkobiercą wnioskodawcy, albowiem w świetle okoliczności sprawy stwierdzenie takie wymaga dogłębnej analizy stanu faktycznego i prawnego towarzyszącego sporządzaniu testamentów przez wnioskodawcę. J. B. przedłożyła co prawda protokół otwarcia i ogłoszenia testamentu wnioskodawcy z 7 października 2020 r., w którym K. G. odwołał wszystkie swoje dotychczasowe testamenty i pozbawił prawa do zachowku swojego syna A. G., jednakże wątpliwości budzi fakt, że zaledwie dwa dni po sporządzeniu tego aktu notarialnego wnioskodawca, składając zeznania przed Sądem w tym postępowaniu, kategorycznie zaprzeczył, aby w ostatnich dniach podpisywał u notariusza jakiekolwiek dokumenty. Dodatkowo, w sprawie ujawniony został testament wnioskodawcy z 6 sierpnia 2020 r., sporządzony na rzecz A. G.. Nadto, Sądowi pierwszej instancji z urzędu znany jest fakt konfliktu

między rodzeństwem J. B. i A. G., który znajduje odzwierciedlenie w toczącej się przed Sądem Rejonowym w N. sprawie z powództwa A. G. przeciwko J. B. o przywrócenie posiadania i nakazanie zaniechania dalszych naruszeń. Tym samym, Sąd Rejonowy stwierdził, że nie jest możliwe przyjęcie w niniejszym postępowaniu w sposób dostatecznie pewny, że J. B. jest jedynym spadkobiercą testamentowym zmarłego wnioskodawcy, zwłaszcza że testament, na który się powołuje, został zakwestionowany przez samego wnioskodawcę przed Sądem. Jednocześnie brak jest dowodów potwierdzających, że drugi ze spadkobierców ustawowych wnioskodawcy – A. G. zgadza się z treścią tego testamentu, nie kwestionując jego ważności. Dodatkowym utrudnieniem jest fakt, iż żona spadkodawcy jako jego spadkobierca ustawowy również już nie żyje.

2. Na powyższe postanowienie zażalenie wniosła uczestniczka postępowania J. B., zaskarżając je w całości, zarzucając mu: naruszenie art. 180 § 1 pkt 1 k.p.c. poprzez błędne zastosowanie; błąd w ustaleniach faktycznych polegający na przyjęciu, że notariusz M. K., sporządzając w dniu 9 października 2020 r. protokół otwarcia i przez ogłoszenie testamentu notarialnego K. G., poświadczył w dokumencie urzędowym nieprawdę.

Mając na uwadze powyższe, J. B. wniosła o zmianę skarżonego postanowienia poprzez podjęcie postępowania.

Pozostali uczestnicy postępowania w odpowiedzi na zażalenie wnieśli o jego oddalenie.

1. Przy rozpoznawaniu zażalenia uczestniczki postępowania J. B. Sąd Okręgowy powziął wątpliwość wyrażoną w przedstawionym wyżej pytaniu, a dotyczącą wykładni art. 681 k.p.c., który stanowi, że jeżeli stwierdzenie nabycia spadku jeszcze nie nastąpiło i nie został sporządzony zarejestrowany akt poświadczenia dziedziczenia, postanowienie o stwierdzeniu nabycia spadku wydaje sąd w toku postępowania działowego, stosując przepisy rozdziału 8. Zdaniem Sądu Okręgowego istota zagadnienia sprowadza się do kwestii, czy w sytuacji, jaka wystąpiła w niniejszej sprawie, a więc śmierci uczestnika postępowania – spadkobiercy osoby, po której dzielony jest spadek, znajdzie zastosowanie regulacja powyższego przepisu, czy też przepis ten ma zastosowanie jedynie do osób, które zmarły przed wszczęciem postępowania.

2. Sąd pytający wskazał, że odpowiedź na to pytanie ma znaczenie dla rozstrzygnięcia niniejszej sprawy, gdyż w przypadku gdy powyższy przepis znajdzie zastosowanie w niniejszej sprawie, należałoby podjąć postępowanie i przeprowadzić stwierdzenie nabycia spadku po K. G. w niniejszym postępowaniu. Przy przyjęciu odmiennego stanowiska, należałoby oddalić zażalenie, gdyż to postępowanie można by podjąć dopiero po przedłożeniu przez następców prawnych zmarłego K. G. postanowienia o stwierdzeniu nabycia spadku lub aktu poświadczenia dziedziczenia. Niniejsza sprawa jest przede wszystkim sprawą o dział spadku, będą miały więc w niej zastosowanie przepisy od art. 680 do 689 k.p.c. Przy czym, zdaniem Sądu Okręgowego, w niniejszym postępowaniu dla podjęcia zawieszonego postępowania i zakończenia sprawy niezbędne jest uzyskanie postanowienia o stwierdzeniu nabycia spadku, co wynika z art. 681 k.p.c. i to niezależnie od tego, czy spadkobierca zmarł przed wszczęciem postępowania, czy po jego wszczęciu.

3. W kwestii pytania prawnego, w ocenie Sądu Okręgowego, stanowisko doktryny, a także dotychczasowe orzecznictwo nie dają jednoznacznej odpowiedzi na zaprezentowane zagadnienie prawne. Zagadnienie przedstawione do rozstrzygnięcia nie było dotychczas przedmiotem pogłębionej analizy w orzecznictwie Sądu Najwyższego, a wypowiedzi doktryny w tym zakresie są niejasne lub sprzeczne.

Sąd Okręgowy wskazał dwa kierunki rozwiązania przedstawionego zagadnienia prawnego. Pierwsze zakłada, że w przypadku śmierci uczestnika postępowania – spadkobiercy osoby, po której dzielony jest spadek, po wszczęciu postępowania o dział spadku znajdzie zastosowanie art. 681 k.p.c., także jeżeli uczestnik zmarł w trakcie postępowania o dział spadku. Drugi kierunek zakłada, że przepis ten ma zastosowanie jedynie do osób, które zmarły przed wszczęciem postępowania.

Sąd Okręgowy stwierdził, że kwestii tej jednoznacznie nie rozstrzygnięto w orzecznictwie. Na rzecz każdego ze stanowisk Sąd Okręgowy przytoczył argumenty z doktryny.

Jak wskazał Sąd Okręgowy, należy wskazać, że wykładnia celowościowa ww. przepisu i związana z nią konieczność legitymowania się przez wszystkich

uczestników postępowania postanowieniami o stwierdzeniu nabycia spadku lub aktami poświadczenia dziedziczenia przemawia za koniecznością przeprowadzenia w toku postępowania o dział spadku postępowania o stwierdzenie nabycia spadku po zmarłym w trakcie postępowania uczestniku postępowania.

Drugie stanowisko, zdaniem Sądu Okręgowego, wspiera wykładnia systemowa i gramatyczna, a także fakt, że każdy z uczestników postępowania działowego ma interes prawny we wszczęciu postępowania o stwierdzenie nabycia spadku, które mogłoby wówczas się toczyć przed sądem właściwości ogólnej.

Sąd Najwyższy zważył, co następuje:

4. Odpowiadając na zadane pytanie, należy zauważyć, że przedstawione zagadnienie nie było przedmiotem wypowiedzi Sądu Najwyższego. W postanowieniu z 26 lutego 1999 r., II CKN 180/98, Sąd Najwyższy stwierdził jedynie, że „*ratio legis* art. 681 k.p.c. polega między innymi na tym, aby dział spadku obejmował cały spadek i wszystkich spadkobierców w tym także następców prawnych tych ze spadkobierców, którzy zmarli w toku postępowania działowego”.

5. W zasadzie z jednej wypowiedzi w doktrynie można było wysnuć wniosek, że „dokonywane w toku postępowania działowego stwierdzenie nabycia spadku powinno odnosić się do osób, które zmarły przed wszczęciem postępowania o dział spadku” (A. Stempniak, *Zakres stosowania art. 681 k.p.c. w postępowaniu o dział spadku*, PS 2004, nr 11-12, s. 91 i n.).

6. *Ratio legis* art. 681 k.p.c. zakłada, że chociaż koniecznym elementem i prejudykatem dla działu spadku jest uprzednie uzyskanie postanowienia o stwierdzeniu nabycia praw do spadku, to z racji analizowanego przepisu postanowienie to może zapaść w toku sprawy działowej, byle to nastąpiło przed orzeczeniem o dziale spadku. Stwierdzenie nabycia praw do spadku powinno być prawomocne. W świetle art. 680 k.p.c., z reguły prawomocne postanowienie o stwierdzeniu nabycia praw do spadku powinno zapaść przed wszczęciem postępowania działowego. Jednak na zasadzie wyjątku z art. 681 k.p.c. wynika, że inicjując postępowanie o dział spadku, spadkobierca nie musi wykazywać swego uprawnienia do dziedziczenia postanowieniem o stwierdzeniu nabycia spadku. Jeżeli stwierdzenie nabycia spadku jeszcze nie nastąpiło, dokonuje go sąd w toku postępowania działowego (art. 681 k.p.c.). W takiej sytuacji żądanie działu spadku

zawiera *implicite* żądanie stwierdzenia nabycia spadku. Dział spadku nie może być dokonany bez uprzedniego stwierdzenia nabycia spadku, ale stwierdzenie to może i powinno nastąpić w sprawie działowej, w jej pierwszej fazie. Zasadne jest wstrzymanie rozstrzygnięcia działowego do czasu prawomocnego rozstrzygnięcia stwierdzenia nabycia praw do spadku (kwestia prejudycjalna).

7. W pytaniu przedstawiono dwa możliwe rozwiązania co do kwestii chwili śmierci spadkobiercy w aspekcie stosowania art. 681 k.p.c.: albo stwierdzenie nabycia spadku będzie dotyczyło osób, które zmarły przed wszczęciem postępowania o dział spadku (przed złożeniem wniosku), albo będzie ono obejmowało również osoby, które zmarły przed zakończeniem postępowania o dział spadku (w toku tego postępowania).

8. Jak trafnie stwierdził Sąd Najwyższy w orzeczeniu z 17 sierpnia 1961 r., 4 CR 332/61 (OSNCP 1963, nr 3, poz. 54), dział spadku zawsze powinien być poprzedzony prawomocnym stwierdzeniem praw do spadku (obecnie stwierdzeniem nabycia spadku), które musi być dokonane bądź przed wszczęciem postępowania o dział spadku, bądź jako pierwsza i samodzielna część tego postępowania. Jednak nie wynika z tego ani też art. 681 k.p.c., by zgon uczestnika postępowania musiał nastąpić przed wszczęciem postępowania działowego. W świetle wykładni językowej i celowościowej dla *ratio legis* art. 681 k.p.c. nie ma to znaczenia. Oznaczałoby to, że śmierć spadkobiercy przed wszczęciem postępowania działowego daje podstawy do zastosowania tego przepisu, ale już w trakcie postępowania prowadziłoby to do jego zawieszenia, wymuszając przeprowadzenie odrębnego postępowania. Same trudności dowodowe, czy istniejący spór nie może być argumentem za wyłączeniem stosowania tego przepisu i prowadzić do konieczności zawieszenia postępowania do czasu stwierdzenia prawomocnego nabycia praw do spadku. W świetle analizowanego przepisu wystarczy, że stwierdzenie nabycia praw do spadku nie nastąpiło (prawomocnie), by można było go zastosować. Chwila śmierci spadkodawcy dla zakresu stosowania tego przepisu nie ma znaczenia, to jest, czy miała miejsce przed wszczęciem postępowania działowego, czy też w jego trakcie.

9. Natomiast, jeżeli wniosek o dział spadku zostanie złożony w chwili, gdy toczy się jeszcze postępowanie o stwierdzenie nabycia spadku po osobach

objętych dyspozycją art. 681 k.p.c., wówczas sąd zgodnie z art. 177 § 1 pkt 1 w zw. z art. 13 § 2 k.p.c. powinien zawiesić postępowanie działowe z urzędu. W takiej sytuacji nie ma podstaw do tego by sprawę zawisłą przed sądem rozpoznawał sąd w ramach postępowania o dział spadku.

10. Jeżeli jednak takie postępowanie o stwierdzenie nabycia praw do spadku nie zostało wszczęte, nie ma podstaw, właśnie ze względu na wprowadzenie art. 681 k.p.c., do zawieszenia postępowania, bowiem w ramach postępowania działowego sąd ma kompetencje do stwierdzenia nabycia praw do spadku.

Reasumując, w razie wydania postanowienia o stwierdzeniu nabycia praw do spadku w toku postępowania działowego sąd powinien odroczyć rozprawę do czasu uprawomocnienia się tego postanowienia.

11. Jeżeli wniosek o dział spadku zostanie złożony w czasie, gdy toczy się jeszcze postępowanie o stwierdzenie nabycia spadku po osobach objętych dyspozycją art. 681 k.p.c., wówczas sąd – zgodnie z art. 177 § 1 pkt 1 w zw. z art. 13 § 2 k.p.c. – powinien zawiesić postępowanie działowe z urzędu.

Z tych przyczyn na podstawie art. 390 k.p.c. orzeczono, jak w uchwale.

(r.g.)

[ał]